

FUNGSI SAHA MAKNA KONFIKS WONTEN ING NOVEL GARUDA PUTIH ANGGITANIPUN SUPARTO BRATA

FUNCTION AND MEANING KONFIKS IN THE NOVEL GARUDA PUTIH (WHITE EAGLE) BY SUPARTO BRATA

Dening: Bangun Arta Prima, Prodi Pendidikan Bahasa Jawa, Fakultas Bahasa dan Seni, Universitas Negeri Yogyakarta

e-mail: bangun_artaprima@yahoo.com

Abstrak

Panaliten menika gadhah ancas kangge ngandharaken wujudipun *konfiks* wonten ing novel Garuda Putih anggitanipun Suparto Brata. Panaliten menika ugi mratelakaken fungsi *konfiks* ingkang rumaket wonten tembung andhahan. Ancas saklajengipun kangge njlentrehaken makna panganggenipun *konfiks* wonten ing novel Garuda Putih anggitanipun Suparto Brata. Panaliten menika kalebet panaliten *deskriptif*. Data saking panaliten menika awujud tembung, *frase*, saha ukara ingkang ngewrat wuwuhan *konfiks*. Sumber datanipun inggih menika *novel* kanthi irah-irahan *Garuda Putih* anggitanipun Suparto Brata. Data dipunpanggihaken kanthi *teknik* maos saha *teknik* nyerat. Caranipun nganalisis data ngginakaken *teknik deskriptif* inggih menika panaliti ngandharaken wujudipun *konfiks*, makna saha *fungsi konfiks* wonten ing novel *Garuda Putih*. Panaliten menika ngginakaken *validitas* arupi *teknik validitas triangulasi teori*, *validitas semantik* saha tetimbangan tiyang ahli, Wondene anggenipun manggihaken *reliabilitas* ngginakaken *reliabilitas stabilitas*. Asiling panaliten menika ngandharaken wujud *konfiks*, makna *konfiks*, saha *fungsi konfiks* kangge nggambaraken citra paraga wonten ing novel *Garuda Putih*. Wujudipun *Konfiks* wonten 12 inggih menika {*ke-/an*}, {*ka-/an*}, {*di-/i*}, {*di-/ni*}, {*di-/aken*}, {*pa-/an*}, {*pe-/an*}, {*pen-/an*}, {*ng-/kake*}, {*ng-/aken*}, {*n-/aken*}. Makna *konfiks* wonten 6 inggih menika: (1) mujudaken diparingi tumindak wonten ing wujud dhasaripun, (2) mujudaken bilih dados sebab, (3) mujudaken bilih nindakaken sawijining bab, (4) mujudaken satunggaling tumindak, (5) mujudaken satunggaling papan, (6) mujudaken bilih diparingi satunggaling tumindak utawi saweg ngrasakaken. *Fungsi konfiks* ingkang dipunpanggihaken wonten ing novel *Garuda Putih* wonten 4 inggih menika: (1) ndhapuk tembung kriya tanggap tiyang kaping kalih tunggal, (2) tembung kriya tanduk transitif, (3) tembung aran, (4) tembung kahanan.

Kata kunci: *Fungsi Konfiks, Makna Konfiks, Novel Garuda Putih*

Abstract

This study aims to describe the form of novel white garuda by soeparto brata. This study also described the functions of konfiks in attached affix. Then, to describe the meaning of konfiks in novel white garuda by Suprpto Brata. This study was a descriptive study. The data from this study is a form of word, phrases, and the affix of konfiks in the sentences. The data source is novel the tittle of white garuda by SB. The data collection technique of this study by reading n writing. The data analysis technique used was description tehnik, the researcher described form of konfiks, meaning n function konfiks in the novel white garuda by SB. The data validation technicque used in this study was validation triangulasi theory, semantic validity, and the expert judgment. The reability from this study used stability of reability. The result of this study to described form of konfiks, the meaning n function of konfiks to characterizing the novel cast in white garuda. There was 12 form of konfiks {ke-/an}, {ka-/an}, {di-/i}, {di-/ni}, {di-/aken}, {pa-/an}, {pe-/an}, {pen-/an}, {ng-/kake}, {ng-/aken}, {n-/aken}... There was 6 the konfiks meaning.. function konfiks obtained in white Garuda novel : (1) forming a passive verb second person singular , (2) establish an active transitive verb , (3) forming a noun , (4) forming adverb.

PURWAKA

Basa inggih menika piranti kangge medharaken pamanggih utawi panguneg-uneg. Wedharan pamanggih utawi panguneg-uneg menika saged awujud wicantenan padintenan, sesorah, saha karya sastra ingkang awujud geguritan, novel, cerkak, lsp. Panganggenipun basa kangge medharaken panguneg-uneg menika temtu kemawon ngginakaken tembung-tembung ingkang dipungabung dados ukara.

Novel menika dipundamel kanthi sarana media seratan, saengga wonten novel ngewrat maneka warni peranganing basa. Salah satunggalipun peranganing basa ingkang dipunginakaken wonten novel inggih menika tembung. Amargi cacahipun tembung wonten novel antawis 50.000 tembung. Kangge mratelakaken satunggal perkawis kanthi boten langsung menika pramila novel mbetahaken basa-basa sinerat kangge mratelakaken saben-saben perkawisipun. Saengga saged kababar anggenipun ngandharaken cariyos kasebat mawi wujud tembung-tembung ingkang dipunronce dados ukara-ukara. Saengga novel ugi saged dipunsebat cariyos prosa ingkang dawa.

Novel Garuda Putih menika salah satunggaling novel Jawa anggitanipun sastrawan Jawi Suparto Brata. Novel Garuda Putih anggitanipun Suparto Brata wosipun wonten 28 sub-judul. Novel menika dipuncithak taun 2009. Basa ing novel Garuda Putih menika kalebet basa ingkang sinerat. Basa sinerat menika kadadosan saking perangan-perangan ingkang awujud wacana, paragraf, ukara, klausa, frasa saha tembung-tembung. Panaliten menika mendhet novel anggitanipun Suparto Brata amargi, ing

novel ingkang irah-irahanipun Garuda Putih kathah dipunpanggihaken wujudipun tembung. Salah satunggaling wujudipun tembung inggih menika tembung ingkang sampun mboten wetah saka linggane. Tembungipun kathah ingkang nyebat kanthi aranipun tembung andhahan.

Babagan tembung menika dipunrembag wonten ing ngelmu tata tembung. Wujudipun tembung miturut ngelmu tata tembung menika wonten tiga, inggih menika wod, lingga, saha andhahan. Wod menika asalipun saking setunggal wanda ingkang sampun gadhah teges. Tembung lingga inggih menika tembung ingkang tasih wetah utawi dereng owah saking asalipun. Dene tembung andhahan inggih menika tembung ingkang sampun pikantuk ewah-ewahan. Tembung andhahan menika pikantuk ewah-ewahan kanthi dipunparingi wuwuhan, dipunrangkep, utawi dipuncambor.

Salah satunggalipun cara ngewahi tembung inggih menika kanthi dipunparingi wuwuhan. Jinisipun wuwuhan menika wonten maneka warni. Wuwuhan ingkang mapan ing sangajengipun tembung lingga dipunsebut ater-ater. Wuwuhan ingkang mapan wonten ing satengahing tembung lingga dipunsebut seselan. Wuwuhan ingkang mapan ing sawingkingipun tembung lingga dipunsebut panambang. Salajengipun wonten wuwuhan ingkang gunggungipun kalih sarta mapan ing sangajengipun saha sawingkingipun tembung lingga inggih menika konfiks saha wuwuhan gabung.

Konfiks inggih menika kalih wuwuhan ingkang dipungandheng kaliyan satunggaling tembung kanthi sesarengan saha boten saged dipunpisahaken, menawi salah satunggalipun wuwuhan dipunicali saged ngrusak tegesipun

tembung. Pirembagan babagan konfiks menika saget dipuntinggali saking perangan wujud, jenis, makna, saha fungsi-nipun. Wonten ing panaliten menika, dipunpilih ngrembag babagan fungsi konfiks amargi fungsi menika salah satunggalipun piranti ingkang trep kangge nggambaraken satunggaling perangan. Kejawi menika, menawi ngrembag babagan fungsi temtu kemawon babagan jinis, wujud, saha makna menika dipunrembag ugi.

Miturut Mulyana (2007:22), konfiks menika langkung kirang kaloka wonten ing basa Jawi. Buktinipun bilih babagan konfiks kirang kaloka wonten ing basa Jawi inggih menika boten wonten tembung ingkang mligi kangge nyebutaken babagan konfiks. Sanadyan mekaten, panganggenipun konfiks menika wonten dipunginakaken ing basa Jawi. Pramila prekawis babagan konfiks menika narik kawigatosan supados dipunteliti.

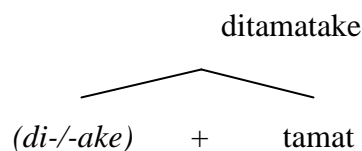
Wujudipun *konfiks* menika wonten maneka warni. Miturut pamanggihipun Wedhawati (2006: 17) wujudipun wuwuhan gabung inggih menika antawisipun {*paN- /-an, pi-/an, ka-/an, pra-/an, N-/i, N- /-(a)ke, N-/a, N-/an, mi-/i, tak-/ (a)ke/ne, tak-/i, kok-/-(a)ke, kok-/i, di-/-(a)ke, di-/i, di-/ana, ke-/a, ke-/ana, ka-/na, ka-/-(a)ke, ka-/an, ke-/en, kami-/en, -in-/an, -in-/-(a)ke, -in-/ana, -in-/na, -in-/e, sa-/e*}. Saben wujudipun *konfiks* menika gadhah *fungsi* saha teges ingkang beda. Ginanipun dipunparingi *konfiks* inggih menika damel maneka warni jinisipun tembung. Salajengipun, tegesipun tembung sasampunipun dipunewahi kanthi maringi *konfiks* menika beda kaliyan tegesipun tembung saderengipun dipunowahi (tembung lingga). *Fungsi* panganggenipun *konfiks* ing panaliten menika

dipuntinggali wonten *novel Garuda Putih* anggitanipun Suparto Brata.

Tuladhanipun tembung andhahan ingkang pikantuk ewah-ewahan kanthi dipunparingi konfiks ing salebeting novel Garuda Putih anggitanipun Suparto Brata inggih menika tembung ditamatake wonten ing kaca 99, paragraf kalih, ukara kaping pisan.

*Detektip Handaka nyemak tulisan rena loro sing dituduhake Kapten Muhajir, **ditamatake** sedhela, banjur ngernyitake alise sethithik.....*

Tembung *ditamatake* menika bilih dipuntinggali ngginakaken *diagram pohon* inggih menika kados mekaten.

Tembung “*ditamatake*” menika saking tembung lingga “*tamat*” pikantuk wuwuhan gabung {*di-/ake*}. Tembung “*tamat*” bilih angsal wuwuhan gabung {*di-/ake*} dados tembung andhahan “*ditamatake*” ingkang kalebet jinis tembung andhahan *konfiks*. Bilih tembung lingga “*tamat*” angsal ater-ater {*di-*} dados tembung “*ditamat*” ingkang boten gadah teges, buktinipun wonten ing ukara ngandhap menika: “*Detektip Handaka nyemak tulisan rena loro sing dituduhake Kapten Muhajir, **ditamat** sedhela, banjur ngernyitake alise sethithik...*”. Bilih tembung lingga “*tamat*” angsal panambang {*-ake*} dados tembung “*tamatake*” ingkang boten gadah teges, buktinipun wonten ing ukara menika: “*Detektip Handaka nyemak tulisan rena loro sing dituduhake Kapten Muhajir, **tamatake** sedhela, banjur ngernyitake alise sethithik...*”.

Fungsi konfiks ingkang awujud {di/-ake} ingkang kagandheng kaliyan tembung kriya *tamat* inggih menika andamel jinisipun tembung kriya *ditamatake*. Salejengipun tegesing panganggenipun *konfiks* {di/-ake} kangge medharaken satunggaling tumindak inggih menika namati utawa mirsani kanthi teliti.

Tembung “*ditamatake*” tegesipun dipunwaspadakaken, dipuntingali kanthi saestu (Bausastra Djawa, 1937: 587). Makna panganggenipun wuwuhan *konfiks* {di/-ake} ing tembung *ditamatake* bilih dipungayutaken kaliyan *konteks*-ipun inggih menika detektip Handaka menika tiyang ingkang teliti anggenipun nindhakaken satunggaling perkawis.

Sejatosipun, tasih kathah maneka warni wujudipun *konfiks* ing salebeting *novel Garuda Putih* anggitanipun Suparto Brata. Pramila, prelu ngawontenaken panaliten babagan *fungsi konfiks* ing salebeting *novel Garuda Putih* anggitanipun Suparto Brata. Ing pungkasan, panaliten menika kaangkah saged njlentrehaken maneka warni wujud, *fungsi*, saha maknanipun *konfiks* wonten ing *novel Garuda Putih* anggitanipun Suparto Brata.

Jinising Panaliten

Panaliten menika kalebet jinis panaliten *deskriptif*. Miturut Sudaryanto (1988:62), panaliten *deskriptif* inggih menika panaliten ingkang ngandharaken asiling panaliten kanthi menapa wontenipun. Wonten ing bab menika, panaliti ngandharaken menapa kemawon wujud, *fungsi*, saha makna panganggenipun *konfiks* ing *Novel Garuda Putih* anggitanipun Suparto Brata. Ancasipun panaliten inggih menika ngandharaken kanthi cetha wosipun

pirembagan ingkang jumbuh kaliyan wujud, fungsi, saha makna panganggenipun *konfiks* ing *Novel Garuda Putih* anggitanipun Suparto Brata.

Lampahing panaliten menika dipuntindakaken kanthi cara ngempalaken *data*, milah-milahaken *data* (*klasifikasi data*), saha *analisis* utawi pangolahing *data* kangge madosi saha ngandharaken wujud, fungsi, saha maknanipun panganggening *konfiks* ing *Novel Garuda Putih* anggitanipun Suparto Brata.

Cara Ngempalaken Data

Caranipun ngempalaken *data* ing panaliten menika dipuntindhakaken kanthi maos saha nyerat. Sepisan, panaliti maos *data* ing *novel Garuda Putih* kanthi setiti, ngatos-atos saha tliti supados saged manggihaken *konfiks* ingkang maneka warni wujudipun.

Kaping kalih, panaliti madosi wujud-wujudipun *konfiks* ngginakaken paugeran teori-teori ingkang dipunginakaken. Salajengipun, panaliti nyerat sedaya *data* ingkang kapanggihaken saking asiling maos *novel Garuda Putih* menika wonten ing kertu *data*. Bab ingkang dipunserat wonten ing kertu *data* inggih menika sumber *data*, *data*, wujud saha ginanipun *konfiks* ingkang kawrat ing *novel Garuda Putih*, saha katrangan. Salajengipun, *data* menika dipunpilah-pilah ingkang kalebet wujudipun *konfiks* saha dipunperang kanthi ningali titikanipun *konfiks* saking *teori-teori* ingkang dipunginakaken.

Subjek Ujicoba

Subjek dalam penelitian ini adalah siswa kelas VIII di SMP Negeri 2 Srandakan. Dalam penelitian ini diambil subjek penelitian sebanyak 5 siswa untuk uji coba terbatas. Data dikumpulkan

melalui angket dan dari hasil uji coba lapangan inilah yang menjadi dasar terakhir bagi perbaikan dan penyempurnaan suatu produk.

Pirantining Panaliten

Pirantining panaliten inggih menika *tabel analisis data* kabantu kertu *data*. Panaliten menika murakabi kangge mangertosi wujud, fungsi, saha maknanipun panganggening *konfiks* ing Novel *Garuda Putih* anggitanipun Suparto Brata. Kangge manggihaken wujudipun *konfiks* ing tembung wonten novel *Garuda Putih*, panaliti kedah maos kanthi tliti saha nggatosaken saha nyinaoni teori babagn *konfiks*. Panaliti ngginakaken *tabel analisis data* kabantu kertu *data* kangge mbiyantu ngempalaken *data* wonten ing panaliten menika.

Caranipun Ngalalisis *data*

Panaliten menika ngginakaken cara *analisis deskriptif*. Panaliti ngandharaken wosipun pirembaran adhedhasar *teori-teori* ingkang dipunginakaken jumbuh kaliyan wujud, *fungsi*, saha makna panganggenipun *konfiks*.

Caranipun nganalisis *data* inggih menika damel reruntutaning asiling panaliten kados pranatan, pola-pola utawi andharan ingkang jumbuh kaliyan ancasing panaliten (Muhamad, 2011: 223). Caranipun ngudhari *data* sampun dipunwiwiti nalika ngempalaken *data* kanthi manggihaken wujud, fungsi, saha makna panganggenipun *konfiks* ing Novel *Garuda Putih* anggitanipun Suparto Brata.

Caranipun Ngesahaken *Data*

Data wonten ing panaliten menika kedah leres saha *valid*. Kangge ngecek kaleresan *data*, caranipun ngginakaken *validitas* kalihan

reliabilitas. *Validitas data* wonten ing panaliten menika ngginakaken *teknik validitas triangulasi teori*, *validitas semantik* saha tetimbangan tiyang ahli. *Validitas triangulasi teori* inggih menika ngempalaken *data* adhedhasar *teori* ingkang beda utawi nganalisis *data* ingkang sami kalihan *teori* ingkang beda (setiyadi, 2006: 32). *Validitas triangulasi teori* dipuntindakaken kanthi proses *morfologis* mliginipun ing perangan wujud, makna, saha fungsi *konfiks*-ipun. Lajeng *validitas semantik* dipuntindakaken kanthi cara ningali *data-data* ingkang arupi tembung, ukara, saha *konteks*.

ASIL PANALITEN SAHA PIREMBAGAN

Asiling panaliten inggih menika wujud, makna, saha fungsi *konfiks* wonten novel *Garuda Putih*. *Data* ingkang ngemot babagan wujud, makna, saha fungsi *konfiks* lajeng dipunpilah-pilah supados langkung gampang dipunanalisis. novel *Garuda Putih* ngewrat wujud wuwuhan *konfiks* langkung kathah kangge nggambaraken citra sedaya paraga. Wujud wuwuhan *konfiks*-ipun inggih menika {*ke-/an*}, {*ka-/an*}, {*di-/i*}, {*di-/ni*}, {*di/-aken*}, {*pa-/an*}, {*pe-/an*}, {*pen-/an*}, {*ng-/ake*}, {*ng-/aken*}, {*n-/aken*}.

Wonten panaliten menika mboten namung wujud *konfiks* saha makna *konfiks* ananging ugi fungsi-nipun. Fungsi wuwuhan *konfiks* wonten ing novel *Garuda Putih* antawisipun ndhapuk tembung kriya tanggap tiyang kaping kalih tunggal, tembung kriya tanduk transitif, tembung aran, tembung kahanan lan sapanunggalipun ingkang badhe dipunandharaken wonten salebeting pirembaran.

Pirembaran ingkang badhe dipunandharaken wonten panaliten menika nggadhahi ancas

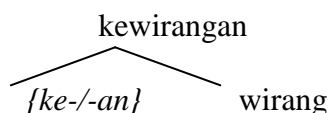
panaliten wonten tiga inggih menika wujud konfiks, makna konfiks, kalihan paedah konfiks Ananging anggenipun ngrembag mboten setunggal-setunggal, amargi antawisipun ancas panaliten setunggal, kalih, saha tiga menika wonten gegayutanipun. Wonten pirembagan menika dipunpendhet saperangan tuladha datanipun ingkang sampun dipunanggep makili babagan wujud, makna, kalihan paedah konfiks wonten ing novel Garuda Putih anggitanipun Suparto Brata.

1. Wujud, Makna, saha Paedah Konfiks {ke/-an} wonten ing Novel Garuda Putih

Wuwuhan *konfiks ka/-an* wonten ing novel Garuda Putih menika gadhah 2 variasi inggih menika {ka/-an} saha {ke/-an}. Wuwuhan *konfiks* wujud {ke/-an} kanthi makna mujudaken saweg ngrasakaken wirang, ugi gadah paedah tembung kahanan enggal (bilih wujud dhasaripun arupi tembung kahanan). Babagan menika saged kapirsani saking data wonten ngandhap.

“Diewangi prihatin Rina wingi arep dienggo mulya kok tibane tumindak nista! Muga-muga wae **kewirangan** tenan lan banjur kapok!”. (GP/48/P3/K1)”

Wuwuhan wonten tembung andhahan ‘*kewirangan*’ menika kalebet *konfiks*, amargi *proses* muwuhaken kanthi sesarengan. Wujud tembung “*kewirangan*” menika gadah *konfiks* {ke/-an} dipunraketaken kaliyan tembung lingga ‘*wirang*’ saengga andhapuk tembung andhahan kados wonten *bagan* ing ngandhap menika:

Tembung “*kewirangan*” menika saking tembung lingga “*wirang*” pikantuk wuwuhan gabung {ke/-an}. Tembung “*wirang*” *menawiangsal* wuwuhan gabung {ke/-an} dados tembung andhahan “*kewirangan*” ingkang kalebet jinis tembung andhahan *konfiks*. *menawitembung* lingga “*wirang*” angsal ater-ater {ke-} dados tembung “*kewirang*” ingkang boten gadah teges, buktinipun wonten ing ukara ngandhap menika: “*Diewangi prihatin Rina wingi arep dienggo mulya kok tibane tumindak nista! Muga-muga wae kewirang tenan lan banjur kapok!*”. *menawitembung* lingga “*wirang*” angsal panambang {-an} dados tembung “*wirangan*” ingkang boten gadah teges, buktinipun wonten ing ukara menika: “*Diewangi prihatin Rina wingi arep dienggo mulya kok tibane tumindak nista! Muga-muga wae wirangan tenan lan banjur kapok!*”.

Tembung lingga ‘*wirang*’ kalebet jinis tembung *nomina menawi* angsal wuwuhan *konfiks* {ke/-an} ewah dados jinis tembung *adjektiva*. Tembung “*kewirangan*” *menawidipungayutaken* kaliyan *konteks* wonten ing data: “*Diewangi prihatin Rina wingi arep dienggo mulya kok tibane tumindak nista! Muga-muga wae **kewirangan** tenan lan banjur kapok!*”. (GP/48/P3/K1), maknaipun inggih menika mujudaken *menawi* paraga dipunsupatani supados *kewirangan* utawa saweg ngraosaken *wirang*.

Wuwuhan *konfiks* {ke/-an} gadah paedah kangge mujudaken kahanan. Tembung lingga *wirang* gadah teges rasa isin amargi *kewiyak* wadine, konangan anggone tumindak *culika*. *Menawi* tembung lingga *wirang* angsal wuwuhan *konfiks* {ke/-an} dados tembung andhahan “*kewirangan*” tegesipun krasa *wirang* (KPBJ,

2001: 1100). Adhedasar saking andharan menika saged dipunmangertosi menawi *konfiks {ke/-an}* wonten ing tembung ‘*kewirangan*’ gadah paedah kangge nedhahaken kahanan.

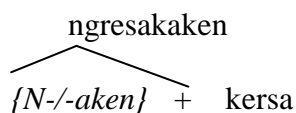
2. Wujud, Makna, saha Paedah Konfiks{N/-kaken} wonten ing Novel Garuda Putih

Wuwuhan *konfiks* wujud {N/-kaken} kanthi makna mujudaken menawi nindakaken sawijining bab, ugi gadah paedah adamel tembung kriya. Babagan menika saged kapirsani saking data wonten ngandhap.

“Ning yektos, den, mboten ngresakaken tiyang tukang pijet?”

(GP/10/P3/K11)

Wuwuhan wonten tembung andhahan ‘ngresakaken’ menika kalebet *konfiks*, amargi proses muwuhaken kanthi sesarengan. Wujud tembung “ngresakaken” menika gadah *konfiks {N/-kaken}* dipunraketaken kaliyan tembung lingga ‘kersa’ saengga andhapuk tembung andhahan kados wonten *bagan* ing ngandhap menika:

Tembung “ngresakaken” menika saking tembung lingga “kresa” pikantuk wuwuhan gabung {ng/-aken}. Tembung “kresa” menawiangsal wuwuhan gabung {ng/-aken} dados tembung andhahan “ngresakaken” ingkang kalebet jinis tembung andhahan *konfiks*. Menawi tembung lingga “kresa” angsal ater-ater {ng-} dados tembung “ngresa” ingkang boten gadah teges, buktinipun wonten ing ukara menika: “Ning yektos, den, mboten ngresa tiyang tukang pijet?” menawitembung lingga “kresa” angsal panambang {-aken} dados tembung “kresakaken”

ingkang boten gadah teges, buktinipun wonten ing ukara menika: “Ning yektos, den, mboten kresakaken tiyang tukang pijet?”.

Tembung lingga kersa kalebet jinis tembung *adjektivamenawiangsal* wuwuhan *konfiks {N/-kaken}* ewah dados jinis tembung *verba*. Tembung “ngresakaken” menawidipungayutaken kaliyan *konteks* wonten ing data: “Ning yektos, den, mboten **ngresakaken** tiyang tukang pijet? (GP/10/P3/K11). maknanipun inggih menika mujudakenmenawiparaga saweg nggundem ning ati badhe nawakaken tukang pijet.

Wuwuhan *konfiks {N/-aken}* gadah paedah kangge Mujudaken menawi nindakaken sawijining bab. Tembung lingga *kersa* gadah teges gelem, (Baoesastra Djawa, 1939: 214). Adhedasar saking andharan menika saged dipunmangertosimenawikonfiks {N/-aken} wonten ing tembung ‘ngresakaken’ gadah paedah adamel tembung kriya.

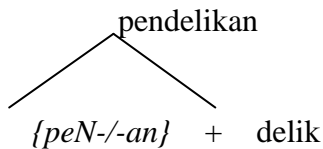
3. Wujud, Makna, saha Paedah Konfiks {pa/-an} ingkang nggambaraken Citra Paraga wonten Novel Garuda Putih

Wuwuhan *konfiks pa/-an* wonten ing novel Garuda Putih menika gadhah 3 variasi inggih menika {pa/-an} , {peN/-an} saha {pe/-an}. Wuwuhan *konfiks* wujud {peN/-an} kanthi makna nedahaken satunggaling tumindak, ugi gadhah fungsi ndhapuk tembung kriya tanduk. Babagan menika saged kapirsani saking data wonten ngandhap.

“Manik isih mendelik, wong loro pada **pendelikan**, padha njenggiat jinja”.

(GP/26/P6/K2)

Wuwuhan wonten tembung andhahan ‘*pendelikan*’ menika kalebet *konfiks*, amargi *proses* muwuhaken kanthi sesarengan. Wujud tembung “*pandelikan*” menika gadhah *konfiks* {*peN-/an*} dipunraketaken kaliyan tembung lingga ‘*delik*’ saengga andhapuk tembung andhahan kados wonten *bagan* ing ngandhap menika:

Tembung “*pendelikan*” menika saking tembung lingga “*delik*” pikantuk wuwuhan gabung {*peN-/an*}. Tembung “*delik*” menawiangsal wuwuhan gabung {*peN-/an*} dados tembung andhahan “*pendhelikan*” ingkang kalebet jinis tembung andhahan *konfiks*. Menawi tembung lingga “*delik*” angsal ater-ater {*peN-*} dados tembung “*pendelik*” ingkang boten gadah teges, buktinipun wonten ing ukara menika: “*Manik isih mendelik, wong loro pada pendelik, padha njenggiat jinja*”. Bilih tembung lingga “*delik*” angsal panambang {-*an*} dados tembung “*rdelikan*” ingkang boten gadah teges, buktinipun wonten ing ukara menika: “*Manik isih mendelik, wong loro pada **pendelikan**, padha njenggiat jinja*”.

Tembung lingga *delik* kalebet jinis tembung *adjectiva* menawi angsal wuwuhan *konfiks* {*PeN-/an*} ewah dados jinis tembung *verba*. Tembung “*pendelikann*” menawi dipungayutaken kaliyan *konteks* wonten ing data: “*Manik isih mendelik, wong loro pada **pendelikan**, padha njenggiat jinja* (GP/26/P6/K2), maknanipun inggih menika mujudaken menawi paraga saweg nedahaken satunggaling tumindak inggih menika mendelik. menawiparaga Manikmaya samenika

ngraos kaget amargi manggihi jisim wonten ing ara-ara.

Wuwuhan *konfiks* {*peN-/an*} gadhah paedah kangge mujudaken kahanan. Tembung lingga *delik* gadhah teges mencereng (paningalipun) amargi saweg ngraosaken kaget (KBBJ, 2009:65). Menawi tembung lingga *delik* angsal wuwuhan *konfiks* {*peN-+-an*} dados tembung andhahan “*pendelikan*” tegesipun mencereng (paningalipun). Adhedasar saking andharan menika saged dipunmangertosimenawik*konfiks* {*peN-/an*} wonten ing tembung ‘*pendelikan*’ gadhah fungsi ndhapuk tembung kriya.

DUDUTAN SAHA PAMRAYOGI

Adhedhasar asiling panaliten saha pirembaran babagan wujud, makna, saha fungsi wuwuhan *konfiks* ingkang nggambaraken *citra* paraga wonten novel *Garuda Putih*, pramila saged dipunpendhet dudutanipun. Dudutanipun kados ing ngandhap menika.

1. Wujudipun wuwuhan *konfiks* ingkang nggambaraken *citra* paraga wonten ing novel *Garuda Putih*, gadhah 11 wujud *konfiks*. Wujudipun 11 wuwuhan *konfiks*-ipun inggih menika {{*ke-/an*}, {*ka-/an*}, {*di-/i*}, {*di-/ni*}, {*di-/aken*}, {*pa-/an*}, {*pe-/an*}, {*pen-/an*}, {*ng-/kake*}, {*ng-/aken*}, {*n-/aken*}.
2. Makna-makna wuwuhan *konfiks* ingkang nggambaraken *citra* paraga wonten ing novel *Garuda Putih* kapanggihaken 6 makna ingkang beda-beda. Makna-maknanipun inggih menika mujudaken diparingi tumindak wonten ing wujud dhasaripun, mujudaken bilih dados sebab, mujudaken bilih nindakaken sawijining bab, mujudaken satunggaling tumindak,

mujudaken satunggaling papan, mujudaken bilih diparingi satunggaling tumindak utawi saweg ngrasakaken lan sapanunggalipun ingkang badhe dipunandharaken wonten salebeting pirembagan.

3. Dudutan salajengipun ngengingi paedah basa saking wuwuhan *konfiks* wonten ing novel Garuda Putih. Pramila fungsipun wuwuhan *konfiks* ingkang dipunpanggihaken wonten ing novel Garuda Putih inggih menika ndhapuk tembung kriya tanggap tiyang kaping kalih tunggal, tembung kriya tanduk *transitif*, tembung aran, tembung kahanan.

Wonten panaliten menika, panaliti *mengkaji* babagan wuwuhan *konfiks* wonten ing novel Garuda Putih anggitanipun Suparto Brata, mliginipun wujud, makna, saha fungsi *konfiks*. Awit saking menika, panaliti nggadhahi pamrayogi supados panaliti salajengipun ingkang badhe nglajengaken panaliten menika, saged nлити perkawis sanesipun ngengingi wuwuhan *konfiks* wonten novel kasebat, tuladhanipun nлити *keproduktifan* wuwuhan *konfiks*.

KAPUSTAKAAN

- Muhamad. 2011. *Metode Penelitian Bahasa*. Yogyakarta: Carasvatibooks
- Mulyana. 2007. *Morfologi Bahasa Jawa (Bentuk dan Struktur Bahasa Jawa)*. Yogyakarta: Kanwa Publisher.

Poerwadarminta, W.J.S. 1939. *Baoesastra Djawa*. Batavia: Groning

Sudaryanto. 1988. *Metode Linguistik: Bagian Kedua Metode dan Aneka Teknik Pengumpulan Data*. Yogyakarta: Gadjah Mada University Pressen.

Setiyadi, Bambang. 2006. *Metode Penelitian untuk Pengajaran Bahasa Asing: Pendekatan Kuantitatif dan Kualitatif*. Yogyakarta; Graha Ilmu.

Wedhawati, dkk. 2006. *Tata Bahasa Jawa Mutakhir: Edisi Revisi*. Yogyakarta: Penerbit Kanisius.